

Цитування:

Гринько Я. В. Експлікація «місць/музеїв сумління» в контексті культури пам'яті. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2021. № 2. С. 79-83.

Гринько Яна Валентинівна,
аспірантка Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7279-8651>
Ya.hrynko@gmail.com

Hrynko Ya. (2021). Explication of "places/museums of conscience" in the context of memory culture. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 2, 79-83. [in Ukrainian].

**ЕКСПЛІКАЦІЯ «МІСЦЬ/МУЗЕЇВ СУМЛІННЯ»
В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРИ ПАМ'ЯТІ**

Мета роботи: проаналізувати роль і місце «музеїв сумління» у сучасній політиці пам'яті та культурному просторі. **Методологія** дослідження базується на комплексному вивченні широкого кола музейних експозицій (інтерв'ю, звітів, музейних проєктів, оглядів музейних колекцій тощо) та узагальненні отриманого матеріалу задля виявлення сучасних тенденцій у розвитку «музеїв сумління» в контексті культури пам'яті. **Наукова новизна:** на прикладі діяльності конкретних музейних науково-дослідних установ (Музей шостого округу в Кейптауні, Меморіальний музей Голокосту (Вашингтон, США), Музей воєнного дитинства в Сараєво та ін.) вперше у вітчизняній історіографії з'ясовано їх внесок у процес глибшого вивчення злочинів минулого та його відображення у сучасній політиці пам'яті та культурному просторі. **Висновки.** Місця сумління — це музеї, меморіали та інші історичні місця, завдання яких не лише зберігати пам'ять, а й стимулювати людське сумління. У роботі з відвідувачем надають перевагу формам, що сприяють залученню відвідувача до дискусії та діалогу. Музейна експозиція відіграє роль безпечного місця для обговорення гострих питань та примирення конфліктуючих сторін в суспільстві. Музейна колекція та результати її дослідження поширюється з метою стимулювання людського сумління. Завдання музеїв не лише зберігати пам'ять про злочини минулого, а й забезпечити можливість для відвідувача встановити зв'язок між цим минулим і сучасною боротьбою за права людини.

Ключові слова: музей сумління, місце сумління, травматична історія, культура пам'яті, місце пам'яті.

Hrynko Yana, Graduate student, National Academy of Culture and Arts Management

Explication of "places/museums of conscience" in the context of memory culture

The purpose of the article is to analyze the role and place of "museum of conscience" in modern politics of memory and cultural space. **The methodology** is based on a comprehensive study of a wide range of museum expositions (interviews, reports, museum projects, reviews of museum collections, etc.) and generalization of the obtained material to identify current trends in the development of "museums of conscience" in the context of memory culture. **Scientific novelty.** On the example of specific museum research institutions (the Sixth District Museum in Cape Town, the Holocaust Memorial Museum (Washington, USA), the Museum of Military Childhood in Sarajevo, etc.) for the first time in Ukrainian historiography, their contribution to the process of deeper study of crimes of the past and its reflection in modern politics of memory and cultural space is analyzed. **Conclusions:** Places of conscience are museums, memorials, and other historical places, which aim not only to preserve memory but also to stimulate people's conscience. While working with a visitor, they prefer forms that contribute to the involvement of a visitor in discussion and dialogue. The museum exhibit serves as a safe place to discuss sharp issues and reconcile conflicting parties in society. The museum collection and the results of its research are distributed in order to stimulate the human conscience. The task of the museums is not only to preserve the memory about the crimes of the past but also to provide an opportunity for a visitor to establish a connection between this past and today's struggle for human rights.

Key words: museum of conscience, place of conscience, traumatic history, culture of memory, place of memory.

Актуальність теми дослідження. За всю історію свого існування людство пережило тисячі злочинів рабства, насильства, депортацій, винишень та інше. Лише

XX століття ознаменувалось ухваленням міжнародних декларацій, конвенцій, що спрямовані на засудження та покарання злочинів проти людяності з метою захисту

прав, свободи та гідності людини. Враховуючи чітке усвідомлення необхідності нагадування людству про злочини минулого, з метою попередження їх повторення, в різних країнах світу були створені меморіали, музеї покликані увічнити пам'ять жертв. З часом методи роботи з пам'яттю музею змінюють. На початку ХХІ століття фокус музейників перемістився на людське сумління. Що пророкував автор терміну «геноцид» Рафаель Лемкін: «Функція пам'яті не лише фіксувати події минулого, а й стимулювати людське сумління» [2].

Створення і розвиток певного музею чи меморіалу сумління виступає фіксатором змін в цьому суспільстві в демократичному напрямку, що безперечно є культурним надбанням в розрізі історії людства.

Аналіз досліджень і публікацій. Наразі заявлена тема мало досліджена. Серед вітчизняних досліджень найпоширеніші публікації В. Хархун, яка проаналізувала експозиції музеїв Європи, України і Росії, присвячені історії злочинів радянського комуністичного режиму, та їхню діяльність. Найґрунтовніше наукові дослідження здійснила Ліз Севченко, яка була однією з перших, хто артикулював термін «місце сумління». Окрім цього, Севченко брала участь в заснуванні Міжнародної коаліції місць сумління та визначенні візії і місії організації.

Мета статті – проаналізувати роль і місце «музеїв сумління» у сучасній політиці пам'яті та культурному просторі.

Виклад основного матеріалу. Експлікація «місця сумління». «Місця/музеї сумління» є відносно новим поняттям. Застосовується тлумачення, сформульоване «Міжнародною коаліцією місць сумління». На офіційному сайті організації говориться, що «місце сумління – це місце пам'яті (історичне місце, музей або меморіал), що запобігає стиранню цієї пам'яті, задля більш справедливого і гуманнішого майбутнього. Місце сумління не лише виконує завдання пам'ятати й зберігати важкі травматичні спогади, але й надає можливість відвідувачам встановити зв'язок між минулим і теперішніми проблемами захисту прав людини» [4].

Коли виникла ідея створення Міжнародної коаліції місць сумління, то музейники вели довгі дискусії про те, що музей є місцем зберігання, статичною та елітарною установою, а місця, де сталися конфлікти — меморіалами, де неможлива жодна діяльність, що б сприяла примиренню,

розумінню того, що сталося, відвідувачами. Проте у 1999 році дев'ять установ об'єдналися в коаліцію, місія якої – встановлення діалогу між сторонами, що конфліктують, крізь час і кордони, осмислення травматичного минулого та побудова миру у світі. Усі вони представляють проблеми, що пов'язані з питанням прав людини, а точніше з їхнім порушенням [7].

Відмінність такого музею, в першу чергу, полягає в цінності музейних предметів зберігання. Адже вони зберігають артефакти, що є доказами злочину. Ціль місць сумління в прийнятті суспільством історичних фактів як беззаперечних шляхом збереження та оприлюднення доказів порушення прав людини. Такі місця сумління формувалися на базі історичних будівель, що були нагадуванням про певну трагічну історію або боротьбу.

Роль музеїв сумління в житті суспільства. Музеї сумління мають потенціал практично брати участь в процесі відновлення справедливості та захисті прав людини. Результати наукових досліджень, проведені співробітниками музею, згруповані документальні дані щодо завданої шкоди можуть стати підґрунтям для судових позовів постраждалих. Яскравим прикладом такої ситуації слугує історія боротьби громадян ПАР та роль в цій боротьбі Музею шостого округу в Кейптауні. Співробітники музею відтворили на картах будівлі, що належали темношкірим і були зруйновані в 1966 році, бо район був призначений для світлошкірих. Постраждалі позначили розташування своїх будинків на картах, що було використано для судових позовів на виплату репарацій. На основі цих матеріалів музей підготував виставку, що пояснювала в суспільстві дану проблему [7].

Щоб залишатися актуальними, музеї вимушені реагувати на виклики соціальної справедливості в суспільстві. Якщо музеї дотримуються нейтралітету щодо гострих тем, тим самим, не беруть участі в житті суспільства. Форма діяльності «нейтралітет» по факту означає мовчання. Шон Келлі зі Східної державної в'язниці (США) впевнений, що виключення поняття «нейтралітет» з діяльності установи сприяло її розвитку і росту популярності в суспільстві [1].

У 2014 році саме Східна державна в'язниця першими підняли питання реформи кримінального правосуддя, представивши художню інсталяцію «Великий графік» (фото 1) у вигляді двовимірної скульптури з

інфографікою, яка ілюструє расову нерівність в тюрмах Америки [10]. Опитування відвідувачів показало, що 91% гостей інсталяція змусила задуматися про сучасну проблему кримінального правосуддя. Зі слів Келлі, аудиторія музею зросла на 20% після того, як вони включили актуальні, гострі проблеми в музейний контент [1].

Фото 1. Інсталяція «Великий графік».
З офіційного сайту Східної державної в'язниці:
<https://www.easternstate.org/>

Безперечно, що виникнення такої форми музеїв було спровоковано не лише збільшенням наукових досліджень та засуджень геноцидів й злочинів проти людяності, а й розвитком культури та культивуванням цінності людського життя. Наприклад, ще сто років тому працювали зворотні концепції, коли масові вбивства відкрито виправдовували «вищою метою», як це робили політичні режими Гітлера і Сталіна. У 1930-х роках людське життя в ореолі культури не мало такої ваги, як це спостерігається в сучасності. Тому досить часто в музеях сумління застосовується метод розповіді загальної історії події через особисті історії людей, яких було вбито, або які пережили злочин чи стали свідками. Завдяки цьому відвідувач музею співпереживає, співчуває та асоціює себе з респондентом. Адже якщо поставити себе на місце жертви, то

стає байдуже щодо «високої місії», заради якої ніби-то приноситься в жертву людське життя.

За даними Державного музею Аушвіц-Біркенау, у 2019 році меморіал відвідало 2,32 млн відвідувачів, що є рекордною цифрою [8, 21]. У першу чергу, збільшилося число іноземних відвідувачів. Психолог і культуролог Шила Киган вважає, що, таким чином, туристи тяжіють до розширення свого інтелектуального горизонту, їх приваблюють місця, що змушують думати над тим, як люди виявились здатними на подібну жорстокість [12]. Вибір музею для візиту здійснюється за таким же принципом, як і вибір книги чи фільму. Через потребу переживання емоцій співчуття жертвам та засудження тих, хто це зробив. Це дозволяє людині відчувати себе справедливою, що є живленням для її опорних відчуттів справедливості.

Запобігання повторенню злочинів минулого на практиці. Робота з людським сумлінням надає музеям великий ресурс для виконання місії примирення, застереження суспільства від геноциду та інших злочинів проти людяності. Проте для більшого успіху необхідна взаємодія з політикою, бо військові конфлікти, депортації, масові знищення тощо — наслідки політичних рішень. Окрім того, уникнути цієї взаємодії неможливо в діяльності такого музею. З одного боку, політичні сили перешкоджають створенню і діяльності місць пам'яті, що здійснюється не лише ззовні, а й зсередини, коли місцевий уряд накладає табу на ту чи іншу історію, пам'ять або зволікає в рішеннях. До прикладу, історія створення Музею воєнного дитинства в Сараєво, присвяченого людям, на чие дитинство припав Боснійський конфлікт 1992-1995 років [6].

На етапі створення музею його засновник Ясміно Халилович зіштовхнувся з проблемою приміщення, що залежало від органів влади. Музей не був на порядку денному уряду Боснії й Герцеговини та не відповідав офіційній версії історії конфлікту, хоча за контентом був аполітичним – не мав жодних політичних цілей, тому й завоював довіру громадян, які сприймали музей як безпечне місце, де вони можуть розповісти свою історію. Ситуація змінилася під натиском суспільства. Винятковий був випадок, коли під час одного із футбольних матчів в Сараєво фанати місцевого футбольного клубу вийшли на трибуну з двадцятиметровим транспарантом: «Ми вимагаємо відкриття Музею воєнного дитинства». Музей відкрився у 2017 році [9].

Інша сторона питання полягає в сприянні появі місць сумління та в правовому захисті їх, коли музеї сумління створюються завдяки політичній волі урядів чи голів держав. Наприклад, таким шляхом було засновано Меморіальний музей Голокосту в США. 1 листопада 1978 року Президент США Джимі Картер заснував Президентську комісію щодо Голокосту та доручив їй підготувати доповідь про встановлення та розвиток меморіалу, присвяченого жертвам Голокосту. За результатами доповіді комісії було прийнято рішення створити не лише меморіал, а й національний музей, який зможе стати освітнім та дослідним центром [11]. Музей відкрив свої двері для відвідувачів в 1993 році.

Музеї сумління ставлять за мету запобігання геноциду та злочинам проти людяності шляхом накопичення та поширення знань. Такі музеї мають спеціальні програми, проєкти, експозиційні рішення для впливу не лише на суспільство, а й на чинних чи майбутніх політиків. До прикладу, в Меморіальному музеї Голокосту (Вашингтон, США) у 1995 році було створено Комітет сумління як постійний орган при музеї. Його завдання: пробуджувати національну свідомість, впливати на політиків і стимулювати до дій у всьому світі, протистояти актам геноциду або злочинам проти людяності. Сьогодні роботу Комітету реалізовує Музейний Центр Саймона-Скюдта з запобігання геноциду. Діяльність Центру працівники сформулювали просто: «... щоб зробити для жертв геноциду сьогодні те, що світ не міг зробити для євреїв Європи в 1930-х та 1940-х роках». Ці слова відображають суть роботи центру: працює Проєкт раннього попередження, який використовує сучасні інструменти для відстеження загроз геноциду та масових вбивств сьогодні у світі [3].

На початку 2020 року наукові співробітники Центру відправилися до Бірми в табори біженців рохінджа. Після спілкування з біженцями, аналізу умов їхнього життя, створених урядом Бірми, співробітники склали звіт з рекомендаціями для уряду, бо вбачають в даній ситуації ранні ознаки загрози нового геноциду рохінджа [5].

Висновки. Місця сумління — це музеї, меморіали та інші історичні місця, завдання яких не лише зберігати пам'ять, а й стимулювати людське сумління. Виникнення музеїв сумління свідчить про розвиток як культури пам'яті, так і культури в цілому. Безумовно, діяльність музеїв розвивається та перетинається з іншими сферами життя

суспільства. Артефакти та знання, що зберігають музеї, слугують не лише способом пам'ятати минуле, а й використовуються у справі відновлення історичної справедливості, для захисту прав і свобод сьогодні. Такі музеї стають місцем діалогу між минулим та сучасними проблемами соціальної справедливості, безпечним місцем проговорення травматичного досвіду та зустрічі між сторонами конфлікту задля примирення. Музеї сумління мають потенціал впливати на політичні рішення, використовуючи наукові дослідження історичного минулого та музейні інструменти комунікації, з метою запобігання конфліктам та злочинам на ґрунті расової, релігійної та інших дискримінацій.

Література

1. Canova-Parker A. I, too, bear witness: prison museums as sites of conscience // USF'S MUSEUM BLOG : веб-сайт. URL: <https://usfmuse.wordpress.com/2020/11/02/i-too-bear-witness-prison-museums-as-sites-of-conscience/> (дата звернення: 24.11.2020).
2. Commemoration of Armenian Martyr's Day // Congressional record-senate : електрон. верс. 1985. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CRECB-1985-pt7/pdf/GPO-CRECB-1985-pt7-3-1.pdf> (дата звернення: 16.11.2020).
3. Governing Body: Committee on Conscience // United States Holocaust Memorial Museum : веб-сайт. URL: <https://www.ushmm.org/genocide-prevention/simon-skjodt-center/committee-on-conscience> (дата звернення: 09.12.2020).
4. International Coalition of Sites of Conscience: веб-сайт. URL: <https://www.sitesofconscience.org/en/who-we-are/about-us/> (дата звернення: 07.04.2019)
5. Pyun J. Q&A: Andrea Gittleman on "Burma's Path to Genocide" // The George W. Bush Presidential Center : веб-сайт. URL: <https://www.bushcenter.org/publications/articles/2020/08/qa-with-andrea-gittleman.html> (дата звернення: 03.12.2020).
6. Halilović J. "The story of my generation has to be told" : [interview with Jasminko Halilović, Founder of the War Childhood Museum]; interview conducted by K. Schubert // forumZFD : веб-сайт. URL: <https://www.forumzfd.de/en/story-my-generation-has-be-told> (дата звернення: 14.12.2020).
7. Sevcenko L. The Power of Place. How historic sites can engage citizens in human rights issues // New Tactics Project of the Center for Victims of Torture: електрон. вид. 2004. URL: https://www.sitesofconscience.org/wp-content/uploads/2012/10/Members_member-Benefits_005.pdf (дата звернення: 11.12.2020).
8. Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau. Sprawozdanie 2019 : електрон. звіт. 2020. URL:

<http://auschwitz.org/muzeum/sprawozdania-roczne/>
(дата звернення: 05.01.2021).

9. Takseva T. Building a Culture of Peace and Collective Memory in Post-conflict Bosnia and Herzegovina: Sarajevo's Museum of War Childhood // Studies in Ethnicity and Nationalism. 2018. №18. URL:

https://www.researchgate.net/publication/325339788_Building_a_Culture_of_Peace_and_Collective_Memory_in_Post-conflict_Bosnia_and_Herzegovina_Sarajevo's_Museum_of_War_Childhood (дата звернення: 14.12.2020).

10. The Big Graph // Eastern State Penitentiary : веб-сайт. URL: <https://www.easternstate.org/explore/exhibits/big-graph> (дата звернення: 12.01.2021).

11. Wiesel E. Report to the President. The President's Commission on the Holocaust. 1979 // United States Holocaust Memorial Museum : веб-сайт. URL: <https://www.ushmm.org/information/about-the-museum/presidents-commission> (дата звернення: 22.12.2020).

12. Спенсер К. Памятники жертвам геноцида влекут туристов. // BBC News. Русская служба : веб-сайт. URL: https://www.bbc.com/russian/society/2012/06/120611_genocide_tourism (дата звернення: 25.11.2020).

References

1. Canova-Parker A. I, too, bear witness: prison museums as sites of conscience. (2020). USF'S MUSEUM BLOG. Retrieved from URL: <https://usfmuse.wordpress.com/2020/11/02/i-too-bear-witness-prison-museums-as-sites-of-conscience/> [in English].

2. Commemoration of Armenian Martyr's Day. Congressional record-senate. (1985). Retrieved from URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CRECB-1985-pt7/pdf/GPO-CRECB-1985-pt7-3-1.pdf> [in English].

3. Governing Body: Committee on Conscience. United States Holocaust Memorial Museum. Retrieved from <https://www.ushmm.org/genocide-prevention/simon-skjodt-center/committee-on-conscience> [in English].

4. International Coalition of Sites of Conscience. Retrieved from <https://www.sitesofconscience.org/en/who-we-are/about-us/> [in English].

5. Pyun J. (2020). Q&A: Andrea Gittleman on "Burma's Path to Genocide". The George W. Bush Presidential Center. Retrieved from <https://www.bushcenter.org/publications/articles/2020/08/qa-with-andrea-gittleman.html> [in English].

6. Halilović J. (2020). "The story of my generation has to be told" : [interview with Jasminko Halilović, Founder of the War Childhood Museum]. ForumZFD. Retrieved from <https://www.forumzfd.de/en/story-my-generation-has-be-told> [in English].

7. Sevcenko L. (2004). The Power of Place. How historic sites can engage citizens in human rights issues. New Tactics Project of the Center for Victims of Torture. Retrieved from https://www.sitesofconscience.org/wp-content/uploads/2012/10/Members_member-Benefits_005.pdf [in English].

8. Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau. Sprawozdanie 2019. Retrieved from: <http://auschwitz.org/muzeum/sprawozdania-roczne/> [in English].

9. Takseva T. (2018). Building a Culture of Peace and Collective Memory in Post-conflict Bosnia and Herzegovina: Sarajevo's Museum of War Childhood. Studies in Ethnicity and Nationalism. 2018. №18. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/325339788_Building_a_Culture_of_Peace_and_Collective_Memory_in_Post-conflict_Bosnia_and_Herzegovina_Sarajevo's_Museum_of_War_Childhood [in English].

10. The Big Graph. Eastern State Penitentiary. Retrieved from <https://www.easternstate.org/explore/exhibits/big-graph> [in English].

11. Wiesel E. (1979). Report to the President. The President's Commission on the Holocaust. 1979. United States Holocaust Memorial Museum. Retrieved from <https://www.ushmm.org/information/about-the-museum/presidents-commission> [in English].

12. Спенсер К. (2012). Pamyatniki zhertvam genotsida vlekuť turistov. VVS News. Russkaya sluzhba. Retrieved from https://www.bbc.com/russian/society/2012/06/120611_genocide_tourism [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 29.03.2021
Отримано після доопрацювання 19.03.2021
Прийнято до друку 23.04.2021*